

MICHEL FOUCAULT'DA EPİSTEME VE SÜREKSİZLİK KAVRAMLARININ İNCELENMESİ

Göksel YIKMIŞ¹

Geliş: 23.07.2018 / Kabul: 14.09.2018

DOI: 10.29029/busbed.446850

Öz

Bu çalışmada Foucault terminolojisinde önemli bir yere sahip olan “episteme” ve “süreksizlik” kavramları Foucault'nun felsefesi çerçevesinde işlenmiştir. Bu doğrultuda episteme kavramının ele alınması; Foucault'nun tarihsel dönemlere ilişkin yaptığı arkeolojik çözümler çerçevesinde her dönemin neden birbirinden farklı bilgi temeline sahip olduğunu anlamamıza önayak olacaktır. Buna ek olarak süreksizlik kavramından yola çıkarak da Foucault'nun tarihi neden Rönesans dönemi, klasik dönem ve modern dönem olmak üzere üçe ayırma gereksinimi gördüğüne ilişkin görüşleri ve gerekçeleri incelenecektir. Bu bağlamda görüldüğü üzere, Foucault'nun ortaya koyduğu düşünce bakımından episteme ve süreksizlik kavramları birbirinden ayrıştırılmak suretiyle incelenip anlaşılabilir kavramlar olmaktan ziyade, anlaşılması bakımından bir arada ele alınması gerekmekte olan yapıdadırlar. Sonuç olarak bu çalışmanın amacı, Foucault'nun süreklilik içeren tarih anlayışının tam karşısına koyduğu süreksizlik içeren tarih anlayışını benimsemesinin gerekçelerini ortaya koymak, adı geçen süreksizliğin meydana gelişinin temelinde bulunan episteme kavramının Foucault'da ne anlama geldiğini ele almak ve epistemik kırılmalar ile süreksizlik arasındaki ilişkiyi Foucault çerçevesinde incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, episteme, süreksizlik, arkeolojik çözümleme, bilgi

1 Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
gokselyikmis@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2126-6003>.

ANALYSING THE CONCEPTS OF EPISTEME AND DISCONTINUITY IN MICHEL FOUCAULT

Abstract

In this work, concepts of “episteme” and “discontinuity”, which have an important place in the terminology of Foucault, were studied in the framework of Foucault’s philosophy. With the consideration of the concept of episteme in this direction; Foucault’s insights into why archaeological settlements of historical periods have different knowledge bases in each era will provide insight. In addition to this, from the concept of discontinuity, the views and reasons why Foucault sees the necessity of separating the history, such as the Renaissance Period, the Classical Period and the Modern Period, will be examined. As seen in this context, the concept of episteme and discontinuity in terms of the idea that Foucault puts forth is a structure which needs to be considered together in terms of understanding rather than concepts which can be examined and understood by separating them from each other. In conclusion, the aim of this work is to put forward the reasons why Foucault adopts the concept of discontinuity history that he puts against the continuity of history; to discuss what the episteme concept underlying the development of the discontinuity means to Foucault, and the relation between epistemic breaks and discontinuity, in the frame of Foucault.

Keywords: Michel Foucault, episteme, discontinuity, archaeological analysis, knowledge

Giriş

Foucault; düşünce tarihi üzerinde arkeolojik çözümler yaparken temele aldığı şey, düşünce tarihinin Rönesans, Klasik Dönem ve Modern Dönem olarak üçe ayrılması gerektiği idi. Bu ayrımı zorunlu kılan şey ise onun eserlerindeki “modernliğin yenilikçi ve kapsamlı bir eleştirisini sunmakla birlikte, onun bütünüyle bir postmodernist olarak değil, daha ziyade modern öncesi, modern ve postmodern perspektifleri birleştiren bir teorisyen olarak okunması” gerekliliğinde yatmaktadır demek mümkündür. (Urhan 2010: 12) Bununla birlikte Foucault’nun eserlerinde ya da söylemlerinde modern ya da postmodern gibi sözcükleri kullanmayı tercih etmemesini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü o bu tarz kavramlarla bir dönemi kalıplaştırmak, özellikle de postmodern kelimesi çerçevesinde bir dönemi değerlendirmek gibi bir eğilim içinde olmayı asla benimseyecek bir tavırda değildi. Dolayısıyla onun asıl amacı tarihsel dönemlere birer ad takmaktan ziyade, onların neden birbirinden farklı özelliklerde olduğuna odaklanmaktır. Bunu yaparken esasa aldığı şey de; bu özellikleri adeta bir arkeolojik kazıntı yapıyormuşçasına açığa çıkarmak suretiyle kendi içlerinde ve birbirleri arasında mevcut olan onları

meydana getirmiş olan özelliklere, farklılıklara, geçişlere, yani yapılarına dikkat çekmek ve bunları derinlemesine irdelemektir. Bu çaba, bir dönemin kendi içinde yer alan birtakım şeylerin bir sonraki dönemde dönüşüme uğradığı tespitini de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla Foucault'nun Rönesans (16.Yüzyıl), Klasik (17. Ve 18. Yüzyıllar) ve Modern (19. Yüzyıl'dan itibaren) şeklinde belirlediği dönemlerin birbirinden ayrılmasının temelinde aynı çabanın sonucu yatmaktadır ki bu da Foucault'ya göre her dönemin kendi içerisinde bir epistemisinin olduğudur. Bu bağlamda Foucault'yu bir arkeolog gibi tarihsel çözümler yapmaya sevk eden etkileri Nietzsche'nin tarihsel çözümlere, dile ve rasyonalizme yönelik eleştirilerinde aramak gerektiği ifade edilmektedir. (Urhan 2010: 12) Yine bu etki neticesinde, arkeolojik çözümler yapmak için yürüttüğü çalışmaların büyük bir kısmını Klasik dönem üzerinde yoğunlaştıran Foucault; Klasik dönemden Modern döneme geçişin eşiği olarak kabul ettiği ve çok önem verdiği 19. Yüzyıl'ın başındaki büyük kopuşla ilgili köklü dönüşümlere ilişkin çözümler yapmaya başlamıştır. (Urhan 2010: 13) Sonuç olarak bizim de episteme ve süreksizlik başlığı altında odaklanacağımız ve inceleyeceğimiz şeyler Klasik dönemin epistemeleri, Klasik dönemde meydana gelen devasa dönüşümler ve Modern döneme geçişle birlikte bu yeni dönemin epistemeleri olmakla birlikte, bu dönüşümlerin meydana getirdiği tarihte süreksizlik anlayışı olacaktır.

1. Foucault'da Episteme Kavramı

Foucault'nun *episteme* ve *epistemik kopuşlar* olarak adlandırdığı şey genel itibariyle onun arkeolojik çözümlerinin temelinde yer alan kavramlardır. Ona göre episteme denilen şey; “belirli bir dönemde, bir bilgi alanını yaşamın bütünlüğü içinde sınırlayan, bu alanda görünen nesnelerin varlık biçimini tanımlayan, insanın günlük kavrayışını teorik güçlerle donatan ve doğru olarak bilinen şeyler zerine kendilerinde insanın bir söylem geliştirdiği koşulları belirleyen tarihsel a priori”dir. (Urhan 2013: 61) Bu durumda episteme kavramının bu haliyle tam bir bilgi felsefesi terimi olduğunu söylemek mümkündür.

Tarihçesine kısaca değinecek olursak; epistemenin Platon'a kadar giden bir kullanım geçmişi olduğunu görürüz. Episteme, Antik Felsefede görelî, dolayısıyla duyusal olarak kabul edilen bilgi türü olan *doxanın* tam zıttı olarak Platon tarafından akıl kaynaklı olduğu için kesin, zorunlu ve genel geçer özellikli olan bir akılsal bilgiyi karşılayan terim olarak kullanılmıştır, dolayısıyla ona göre epistemenin bilgisi gerçekten var olanın bilgisidir. (Urhan 2013: 60) Platon'un felsefesi duyular dünyasını hiçbir gerçekliği bulunmayan olarak kabul etmekte olup, duyular dünyasındaki bu varlıklara özelliklerini asıl verenlerin idealar olduğunu, dolayısıyla ideaların dünyasını gerçeklikler dünyası olarak kabul eden bir yapı ortaya koymaktadır. Ancak yine de “duyular dünyasını oluşturan gölge varlıkları, gerçeklikler dünya-

sını oluşturan ideaların bu dünyaya yansıyan birer gölgesi olduğu, yani gölgelerin varoluşlarını gerçekliklerine borçlu olduğu düşünülürse, bilgi konusunda doxanın da epistemeden bağımsız olmadığı” sonucu göz ardı edilmemelidir. (Urhan 2013: 60-61) Bu bağlamda Foucault'nun epistemeye atfettiği anlamın, Platon'un epistemesinden farklı olsa bile etkilendiği görülmektedir.

Ayrıca Foucault (Foucault 2011: 222); epistemeyi her türlü bilimin ötesine geçen bir yapıda konumlandığından, onu bir çağın en yüksek birliğini gösteren bilgi biçimi olmaktan ziyade söylemsel düzenlerin seviyesinde analiz edilmesi durumunda belirli bir çağdaki bilimler arası keşfedilecek ilişkiler bütünü olarak görmekteydi. Bu bağlamda Bilginin Arkeolojisi adlı eserinde episteme hakkındaki fikirleri detaylıca şu şekilde yer almaktadır:

Episteme tüketilemez bir alanı açar ve bu alan asla kapatılamaz; onun bir çağın bütün bilgilerinin kendisine bağlı bulunduğu postülatlar sistemini yeniden kurmak gibi bir amacı yoktur; ama sonsuz bir ilişkiler alanını baştan sona kat etmek gibi bir amacı vardır. Üstelik episteme, bir gün görünen sonra da birden bire ortadan silinip gidecek olan hareketsiz bir biçim değildir: Episteme, kurulan ve bozulan kesilmelerin, dengelenmelerin, rastlaşmaların belirsiz hareketlilikteki bir bütünüdür. Ayrıca, bilimler, epistemolojik biçimler, pozitiflikler ve söylemsel pratikler arasındaki ilişkilerin toplamı olarak, episteme, belirli bir anda, kendini söyleme dayatan çelişkiler ve sınırlamalar oyununu yakalama olanağı verir. (Foucault 2011: 222)

Görüldüğü üzere Foucault'ya göre episteme bir çağ ile alakalı bilinebilen veya bilinmesi mümkün olan şeyler olarak dar bir çerçeveye içerisinde görülmemelidir, aksine episteme; mevzubahis çağdaki bilinebilen bilgileri üreten epistemolojik biçimlerin ve bilimlerin var olmasını sağlayan bir özelliكتedir. Buna ek olarak epistemenin bilgi felsefesinden ayrıldığı nokta ona göre; epistemenin bilim olarak var olma olgusunu bir tarihsel pratik sürecine bağlayabiliyor olmasından meydana gelmektedir. (Foucault 2011: 222) Onun tarihsel a priori olarak ifade edilmesi de bu sayede mümkün olmakla birlikte buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki; episteme bir çağın düşünürlerinin zihnin kontrol eden kurallar manzumesidir. Dolayısıyla özellikle tarih içerisinde arkeolojik kazı yapmak isteyen bir düşünür için episteme önemli bir kavramdır, çünkü tarih içerisinde dönemler her daim kendi içlerinde birtakım parçalar içermektedir ve bu parçalar arasındaki uyumlar bir sistem meydana getirmektedirler. İşte bu sistemlerin episteme olmasını sağlayan şey de o dönemin düşünürlerinin zihinlerini kontrol edebilecek kuralla manzumeleri olmalarından gelmektedir. Bu bağlamda Foucault Bilginin Arkeolojisi'nde (Foucault 2011: 226) epistemeye neden arkeolojik bir faaliyet ile yaklaştığını “arkeolojinin betimlemeye çalıştığı şey, özel yapısı içindeki bilim değil, bilginin çok değişik olan alanıdır” diyerek ifade eder ve onun aslında bilimle değil, bilimi de oluşturan kurallar man-

zumeleri ile işinin olduğunu bu bağlamda belirtir. Buna ek olarak epistemeye olan yönelimin sebebini; “pozitiflikler alanının ortaya çıkabilmesi bilimlerin, onların tarihlerinin, tuhaf birliklerinin, dağılımlarının ve kopukluklarının incelenmesi yoluyla olur; söylemsel oluşumlar oyununun yakalanabilmesi, bilimsel söylemlerin küçük aralığı içinde olanaklıdır.” şeklinde açıklar. Arkeolojik faaliyet çerçevesinde belirtilen bu olanağın meydana gelmesinin, dolayısıyla da arkeolojik faaliyetlerin en verimli olacağı dönemin Rönesans’tan 19. Yüzyıl’a kadar olan “klasik çağ” olduğunu söyler. Epistemelere daha geniş bir tarihsel açıdan bakacak olursak, aslında epistemeyi meydana getiren sistemler her daim kendi önemleri içindeki diğer sistemleri destekleyecek yapıdaydılar. Diğer bir deyişle örneğin bir dönemin içinde çokça desteklenen fizik alanındaki bir bilimsel sav, kendine astronomide de elbette yer bulabilecektir. Dolayısıyla sistemler her dönemin kendine özgü koşullarını içerir ve yansıtırlar.

Örneğin Aristoteles’in fiziğinde yer alan doğal hareket prensibine göre maddeler ağırlıklarına göre sıralanmaktaydı. Buna göre yeryüzü en ağır olduğu için en altta yer almaktaydı. Ardından yerküreden daha hafif ancak diğerlerine göre hala ağır kabul edilen su, toprağın üzerindedir; bu da en genel tabirle deniz ve okyanusların konumlarını açıklamaktaydı. Maddenin hafifledikçe yeryüzünden yükselmesi de ateşin neden toprak ve sudan daha yükseğe doğru çıkma eğiliminde olduğunu açıklayan bir tez olmakla birlikte, en hafif olan havanın da en yüksekte olanı, yani gökyüzünü temsil ettiğini söylemek mümkündür. Görüldüğü üzere Aristoteles fiziği yerküreyi merkeze alan, temelinde üzerinde yaşadığımız yerden başlayan bir bilimsellik içerir, dolayısıyla dönemin kurallar manzumesi diğer bilimsel faaliyetlerin de bu bilimsellik çerçevesinde ilerlemesini şart koşuyordu. Dolayısıyla Batlamyus astronomisi içerisinde yer alan evren modeli de Antik Yunan çağının kurallar manzumesi ile şekillenecekti. Bu da üzerinde yer aldığımız yerkürenin yani Dünya’nın merkez olduğu bir evren modeline işaret etmektedir. Dünyanın merkezde olduğu bir evren modeline göre gezegenler, Güneş ve Ay yerkürenin etrafında dairesel hareketlerle dönmekteydi, dolayısıyla bu, dönemin astronomisinin merkezinde tıpkı Aristoteles’in fiziğinde de olduğu gibi üzerinde yaşadığımız yer bulunmaktaydı anlamına gelmektedir. Bu noktada Foucault’nun Arkeoloji ve Bilgi Kuramı adlı bildirisinde epistemeye dair yaptığı yorumlara değinmek gerekmektedir.

Genellik olan birinci yönüyle episteme, belirli bir çağda her bilginin mümkün oluşunun koşullarını belirler ve bundan dolayı da her çağda bilgilerin birliğini yöneten uygun bir episteme bulunur. Derinlik olan ikinci yönüyle, o bilgileri en temelden başlayarak belirginleştirmeye çalışan tarihsel çözümleme diyebileceğimiz arkeolojiye konu olur. Arkeolojinin teknik bir terimi olarak episteme bilgikuramsal biçimlenmelerin, bilimsel statü ve formal sistem alanlarının söylem pratiklerinin tümel kümesine bağlanmasının tam merkezinde yer aldığı için, tarihsel çalışmaların

önündeki bilimsel alanlar, bilme sistemleri için bilgiyi (savoir) kuran arkeolojik alanlardan ayrı tutulmalıdır. (Urhan 2013: 65)

Yukarıdaki ayırmadan da görüldüğü üzere dönemin deneysel ve gözlemsel şartları ile akıl yürütme içerikli faaliyetleri, ortaya birtakım bilimsel parçalar koymaktaydı ve bu parçalar da tıpkı Aristoteles'in fiziği ile Batlamyus'un astronomisinin birbirini destekler nitelikte olması gibi birleşerek, aynı zamanda derinleşerek birtakım kurallar bütünü koymaktaydı. Bu kurallar da ortaya dönemin bütün zihinlerini etkileyen hale bürünüp episteme haline geliyordu, dolayısıyla şu anki bilgi birikimi, deney ve gözlem olanakları ile teknolojik gelişmeler sonucu elimizde olan imkanlar çerçevesinde Antik dönemin epistemelerinin çöktüğünü ifade edebilmek ne kadar doğruysa, deney-gözlem ve akıl yürütmeler neticesinde neden yeryüzü merkezli bir sistem sonucuna vardıkları hakkında eleştiri getirip o dönemin bilimsel faaliyetlerini topyekün küçümsemek ya da bilim insanlarının muhakeme yeteneklerini sorgulamak da o denli yanlıştır, çünkü bahsedilen tüm bu yaklaşımların bir kurallar manzumesi neticesinde ortaya çıkması, Antik Çağda da olsa, 21. Yüzyılda da olsa, ortak epistemolojik bir özelliktir. İnsan zihni dış dünyayı her dönemde anlayacak kabiliyete sahiptir; fakat yine belirttiğimiz gibi biz ancak onun dış dünyadaki gerçeklikleri imkanlar dahilinde olduğu gibi tarif etmesini bekleyebiliriz. Dolayısıyla Aristoteles ve Batlamyus'un ortaya koyduğu bilimsel tespitlerin karşısında yine o dönemde epistemenin genellik özelliği bakımından Güneş merkezli bir sistemin varlığının ispatına dair çalışmalar olmuş olsa bile yine de epistemenin derinlik yönü dikkate alındığında, hakim olan kurallar manzumeleri Aristoteles ve Batlamyus'un çalışmalarını çerçeveleyenlerdi. Bu sayede Dünya merkezli bir sistemin kabul görmesi dönemin deneysel ve gözlemsel verilerinin şu an yetersiz olsa bile o dönemde gayet yeterli görülmesi, ayrıca bilimsel çalışmalarda deney ve gözlemlerin otoritesinin de felsefi yaklaşımların altında olduğu bir dönem için gayet olası bir sonuçtur. Görüldüğü üzere günümüzde bu sistem çoktan yerini Kopernik'in Güneş merkezli sistemine bırakarak yıkılmış, yani diğer bir deyişle episteme yetkinliğini kaybetmiş, yerini bir başka epistemeye bırakmıştır. Kopernik ve ardından gelen Kepler ile Galileo'nun katkıları, astronomi biliminde yeni bir metodolojiye geçilmesini sağlamıştır, fakat bu yeni teorilerin kabul görmesi için yine Kopernik ve destekçilerini etkileyen aynı kurallar manzumesi çerçevesinde ortaya çıkmış olan Newton fiziğinin savunduğu bilimsel tez olan yerçekimi kuvveti ile desteklenmesi gerekiyordu. Bu sayede neden Dünya da dahil olmak üzere gezegenlerin Güneş çevresinde dönüyor olmasının da, elmanın yere düşüşünün nedeninin de mantıksal bir açıklaması yapılabiliyordu. Sonuç itibariyle yine iki dönemdaş parça birbirini destekleyip bir sistem meydana getirmiş, bu sistem de episteme haline dönüşüp diğer bütün bilimsel faaliyetlerin bu çerçevedeki kurallar doğrultusunda gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu noktada şu detay unutulmamalıdır ki; "arkeoloji bilgilerin mümkün oluşunun koşullarından yani ilk ve temel bir tekdüzeliği derinlemesine açımlayan bir tarihsel a priori hareketle,

bir çağın epistemelerini, yani bir tek zorunluluklar ağını, göstermek suretiyle bilgiler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları çözümler.” (Urhan 2013: 66) Dolayısıyla Kopernik devrimi, arkeolojik kazı ile tarihi derinlemesine irdeleyen Foucault için çok önemli bir örnek teşkil etmekteydi. Çünkü Kopernik’in yaptığı şey Foucault’ya göre tam anlamıyla üzerinde arkeolojik faaliyet gerçekleştirmeye değer bir derinlik içeren bir devrimdi ve Foucault, Kopernik Devrimi üzerinden tarih ile alakalı görüşlerini ifade edip tarihte mevcut olduğunu düşündüğü iki özelliği tamamıyla açıklayabileceğinin farkındaydı. Bunlardan biri şuan bahsettiğimiz şey olan tarihte epistemelerin varlığı, bir diğeri ise tarihin bu epistemeler neticesinde sürekli değil, kırılmalı olarak ilerlediği hususudur. Bir diğer deyişle bu, tarihin süreklilik değil süreksizlik içermesi anlamına gelmektedir ve buna birazdan değineceğiz.

Kopernik Devrimi’ne dönecek olursak, Foucault her nasıl ki bilim tarihinde Kopernik’in yaptığını bir devrim olarak görüp yeni bir epistemenin ortaya konulması olarak yorumluyorsa, Kant’ın yaptığı da ona göre Kopernik’inkiyle aynıdır çünkü Kant da kendi dönemine gelene kadarki bütün var olan epistemeyi yıkıp yerine yeni bir epistemenin konulmasına önayak olmuştur. Dolayısıyla Foucault’nun sıkça bahsettiği epistemik kırılma ve Klasik dönemden Modern döneme geçiş Kant ile gerçekleşmiştir çünkü Kant o güne değin yapılmamış bir şey olan Klasik çağa ait olan söylemlerin değişmesinin öncülüğünü yapmıştır. Klasik çağ Foucault’ya göre temsil üzerine ve sonsuzluk bağlamında yapılan söylemlerden oluşmaktaydı ve o Klasik çağ olarak her ne kadar 17. ve 18. Yüzyılları işaret etmiş olsa da, bu söylemlerin kökeni Platon’a kadar dayanmaktaydı, çünkü Platon da idelerden bahsetmek suretiyle, varlığı temsiller üzerinden konuşarak ifade ediyordu. Onun gölgeler dünyası yerine hakikati ideler dünyasına yerleştirmesi, daha doğrusu böyle bir ayırım yapması bile varlıktan ideler aracılığıyla bahsedilmesi yani diğer bir deyişle temsiller üzerinden konuşmak anlamına gelmektedir. Buna ek olarak Descartes bile *cogito* derken, insanın tinsel yanını ifade edip, bedensel olan şu insan değil de düşünen ideden bahsediyordu. Bu hususta Foucault’ya göre söylemler ya da terimler değişse bile aslında bu da bir başka temsil yöntemi idi. Bu noktada temsilden kasıt, *şu insan*’dan bahsederken onunla söylemlerimiz arasına hep birer temsilci koymaktır. Dolayısıyla idea ya da *cogito* olsun, bunlar Foucault’ya göre birer temsildir. Öte yandan temsili ortadan kaldıracamız diye metafiziksel yanı reddedip determinist bir tavır sergilemek, insanı buna göre şekillendirmek de doğru değildir. Çünkü bu da insanı metafiziksel ve düşünen bir ide ile temsil etmek yerine determinist bir çerçeve altında temsil etmek anlamına gelecektir. Foucault Klasik dönemin epistemelerinin tam da bu şekilde temsil üzerine olduğunu ve bunun sebebinin Batı kültürünün “benzerlik” üzerine şekillenmesinden kaynaklandığını savunmaktaydı. Foucault bu benzerlik hakkında; “metinlerin çözümlenme ve yorumlanmalarına büyük ölçüde o egemen olmuştur; simgeler oyununu düzene sokan, görünen ve görünmeyen şeylerin bilgisine izin veren, onları temsil etme sanatına

rehberlik eden o olmuştur.” ifadelerini kullanmıştır. (Foucault 2015: 45) Bununla birlikte Foucault, bu benzerliklerin dört adet olduğunu ve bunların *convenientia* (mekan içinde yakından yakına bir benzerliğe bağlı olmak, örneğin dünyanın şeylerin evrensel yakınlığı olması), *aemulatio* (yer yerasından kurtulmuş olarak ve mesafe içinde hareketsiz bir şekilde oynayarak yakın olma, örneğin İnsan yüzünün uzaktan gökyüzüyle yakın olması), *kıyas* (aemulatio gibi benzerliklerin çarpışmasını sağlayan ve convenientia gibi ayarlamalar, bağlar, eklemlerden söz eden bir yapı, örneğin kökün bitkinin alt bölümüne sapın ise üst bölümüne denk düşmesi ile hayvanlarda damar sisteminin alttan üste doğru çıkarak üstte bulunan kalbe doğru gitmesi) ve *sempatiler* (hiçbir mesafenin önceden tahmin edilemediği, bağlantının hükme bağlanmadığı, önceden belirlenmemiş yolları içeren serbest durumları ifade eden bir tür benzerlik) olduklarını dile getirmiştir. (Foucault 2015: 45-53)

Bu benzerlikler ise Foucault'ya göre bilginin hem çok kalabalık hem de kesinlikle fakir bir karaktere bürünmesine sebep olmuştur. Foucault, bu dönemin bilgisi için “kalabalıktır, çünkü sınırsızdır. Benzerlik, asla kendinde istikrarlı olarak kalmamaktadır; ancak, kendi hesabına başkalarını davet eden diğer bir benzeşmeye gönderme yaptığında sabitleşir; öylesine ki, her benzerlik diğer hepsinin birikimiyle değer kazanmaktadır...” (Foucault 2015: 63) ifadelerini kullanarak benzetmenin, yani Klasik dönem epistememesi olan temsilciliğin bizi çok da iyi bir sonuca götürecektir özelliğinin olmadığı kanısına varır.

İşte Foucault bu noktada Kant'ın kendinden önce her ne varsa eleştirip yeni bir insan tanımlamasını Kopernik devrimiyle eşdeğer görmektedir, çünkü ona göre Kant insanı *şu insan* formatına sokup varlığı temsil üzerinden ifade etmekten kurtarmıştır. Bu nedenle Foucault artık Klasik dönemin Kant ile beraber sona erdiğini çünkü söylem üzerine yeni bir epistemenin doğduğunu, bunun da Kant'ın cogitoyu bireyden soyutlamaksızın ele alması ve kategorileri nesnelere uygulaması sayesinde olduğunu savunur. Gerçekten de Kant bunu yapan ilk düşünür olarak söylemin Klasik dönemdeki özellikleri olan temsil ve sonsuzluktan kurtulduğunun da ilk temsilcisidir, dolayısıyla Foucault Kant döneminin Modern dönem olarak adlandırılması gerektiğini ifade eder ve onun insan temsiline dair yaptığı devrimi, boyut, önem, etki ve açtığı yol bakımından Kopernik devrimine benzetir. Bu bağlamda eğer tarihte epistemik kırılmalar gerçekleşiyorsa; sonsuzluk bağlamı da, diğer bir deyişle temsil de, yerini sonluluk bağlamına, yani *şu insan*'a bırakıyor demektir. Dolayısıyla yeni dönemin epistememesi de yaşayan, konuşan ve çalışan olarak tanımlanan insanın sonluluğuna dair çözümlenmeler içeren yapıda olacaktır. Buna örnek olarak, psikoloji alanına eskiden ruhbilimi, şimdise davranış bilimi denmesi arasındaki farkı verebiliriz. Temsil üzerinden gidilen bir insanın temelde bulunduğu epistemeyi göz önünde bulundurursak, bu şartlar altında psikoloji için ruhbilimi demek daha akla yatkın geliyordu. Çünkü burada kastedilen şey, şu insana dair olmaktan ziyade onun ruhu

üzerine yapılan bir bilimdir. Bu da psikolojide insanın ruh üzerinden temsil edildiği sonucunu çıkarıyordu. Ancak modern dönemdeki bilim için *şu* diye ifade edilenlerin bilgisini içeriyor dersek, ruhbilimi kavramı yerine tamamıyla *şu insana* karşılık gelecek davranış bilimi kavramını kullanmamız gerekecektir. İşte Foucault'nun Kant'ı Modern dönemin başlangıcı olarak görmesinin sebebi de tamamen bununla ilgilidir. Çünkü Foucault'nun insanı empirik aşkın ikili olarak görmesinin temelinde Kant'ın kendinden önceki empiristlerin ve rasyonalistlerin insan anlayışını yeniden şekle sokup adeta ortaya yeni bir episteme koyması yatmaktadır. Sonuç olarak içinde bulunduğu dönemin kurallar manzumesi sayesinde sıkı sıkıya varlığını ve etkisini koruyan Aristoteles fiziği ve Batlamyus evren modeli nasıl ki Newton fiziği ve Kopernik evren modeli ile devrildiyse, varlık üzerine söylemlerde de Platon'dan beri süregelen yapı Kant tarafından yıkılmıştır. Sonuç itibarıyla Foucault'ya göre; Modern dönemden sonra gelecek bir dönemden de ancak Kant'ın epistemelerini devirecek biri çıktığı vakit bahsedebiliriz.

Foucault'nun daha önce de belirttiğimiz üzere tarihte mevcut olduğunu düşündüğü iki özellik vardı. İşte bunlardan ikincisi tarihin epistemeler neticesinde sürekli değil, kırılmalı olarak ilerlediği hususudur. Yine daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu durum aynı zamanda tarihin süreklilik değil süreksizlik içermesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tarih içerisindeki epistemik kırılmalar Klasik çağdan Modern çağa geçişin sebebi olmuşlardır, yani Klasik dönemin epistemeleri tarafından meydana getirilen Genel Dilbilgisi, Doğa Tarihi, Servet Analizi yerini artık Modern dönem epistemelerinin meydana getirdiği Filoloji, Biyoloji, İktisat Politikası kavramlarına bırakmıştır. Görüldüğü üzere her dönem kendi epistemeleri ile değerlendirilmekle birlikte, dönemler arası geçişe sebep olacak Kopernik ya da Kant gibi devrimciler sayesinde artık yeni dönem eski dönemin epistemelerinden koparak kendi yeni epistemelerini meydana getirecek kurallar manzumelerini inşa etmeye başlayacaktır. Bu da genel bir ifadeyle Foucault'nun tarihin neden süreklilik yerine kırılmalarla ilerlediğini ve tarihin süreksizliklerden oluştuğunu savunduğunu açıklamaktadır.

2. Foucault ve Tarihte Süreksizlik

Tarih kimilerine göre çizgisel olarak ilerleyen ardışık olaylar bütünü olarak kabul edilse de; Foucault epistemelerinin iki özelliğinden biri olan derinlik yönünü göz önünde bulundurarak, tarihe de böyle derinlemesine arkeolojik kazılar yapılması gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda eğer tarih çizgisel olarak değil de kesintili olarak ilerliyorsa, her kesintiyi ifade eden parça bir döneme işaret ettiğinden her dönem kendi içinde derinlemesine irdelenmeye değer yapıdadır. Dolayısıyla kesintili yani süreksizliklerin çerçevesinde şekillenen bir tarihe dair tarihsel çözümler arkeolojik kazıntı yaparak ancak böyle gerçekleştirilebilir. Tarih ve süreksizlik

bağlantısına ilişkin Bilginin Arkeolojisi adlı eserinde Foucault, tarihte süreksizlik kavramının ne denli büyük yer tuttuğunu şöyle ifade eder:

Süreksizlik kavramı, tarih disiplinlerinde büyük bir yer tutar. Klasik biçimi içindeki tarih için süreksizlik hem verilmiş hem de düşünülemez olan idi: kararlar, rastlantılar, başlangıçlar, keşifler gibi dağınık olaylar türü altında verilen ve olayların sürekliliğinin görünmesi için, analiz yoluyla sınırlandırılması, indirgenmesi, silinmesi gereken şey. Süreksizlik, tarihinin tarihi ortadan kaldırmak koşuluyla sahip olduğu bu zamansal dağınıklığın iziydi. O şimdi tarihsel çözümlemenin temel unsurlarından biri olmuştur. (Foucault 2011: 19)

Bu bağlamda şunu ifade etmek mümkündür: Klasik çağda süreksiz olan tarihin söylemlerini sınırlandıran şey olarak görülmekteydi. Dolayısıyla da klasik çağın tarih anlayışında süreksizlik uzak durulması gereken bir şeydi. Ancak öte yandan Modern çağa baktığımızda süreksizlik tarihten kaldırılmak yerine tarihsel çözümlemenin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Foucault bu noktada; “İlk olarak olumsuz bir işin sona erdirilmesi gerekiyor: Süreklilik temasını her biri kendi tarzında çeşitlendiren bütün bir kavramlar oyunundan kurtarmak.” görüşünden hareketle süreklilik kavramından kurtulmayı önermektedir. (Foucault 2011: 33-34) Bununla birlikte düşünürümüz; “söylemin sonsuz sürekliliğini ve onun her zaman devam ettirilmiş bir yokluk oyunu içindeki kendinde gizli varlığını, teminat altına almayı görev saymış olan bütün bu temalardan vazgeçmek gerekir” diyerek söylem hakkında yapılacak tarihsel çözümleme için evvela söylemi sonsuzluk ve süreklilik etkisinden kurtarmayı hedeflemiştir. (Foucault 2011: 38)

Foucault; (2011: 18-21) tarihin süreksiz olarak kabul edilmesinin birtakım sonuçlara yol açacağından bahsederek; bunların a) Düşünce tarihindeki kopuklukların çoğalması ve buna bağlı olarak aklın bu kesintisiz kronolojisinin yerine, değişmezlik, bazen kısa kısa ömürlü, birbirinden ayrı, çoğunlukla her birine özgü ve kazanan, gelişen, kendini bilen bir bilincin oluşması b) Süreksizlik kavramının tarih disiplinlerinde büyük yer tutarak epistemolojik bir eşik, bir nüfus eğrisinin tersine kıvrılması ya da bir tekniğin yerini bir başkasının alması gibi durumların betimlenmesinde süreksizliğin temel kavram olması c) İlke, anlam, akıl, dünya görüşü, bütünlük biçimi gibi bütün fenomenleri tek bir merkezde toplayan global tarih teması yerine dağılımı savunan yapıdaki genel tarihin tasarısının ortaya çıkması olduğunu ifade eder. İşte bu noktada bahsedilen genel tarih, içinde dönemlerine özgü sistemleri, bunları meydana getirenlerin zihinlerini çerçeveleyen kurallar manzumelerini yani epistemeleri, dolayısıyla kendine özgü yapıları içerir ve bunların her biri etkisi bakımından kendi dönemi içinde değerlendirilebilecek ve bir başka döneme aktarılamaz özelliktedirler. Her dönem kendi içinde bir epistemeye sahip olduğundan, epistemik kırılmalar ve kopuşlar da tarih içerisinde yeni dönemlerin meydana gelmesine sebebiyet verir. Dolayısıyla tarihin kırılmalardan meydana gelen yapısı ortaya çıkar. Bu da Foucault'nun

tarihi neden global olarak değil de genel olarak kabul ettiğini destekler niteliktedir. Bu noktada söylemin tarihine ilişkin Kant'ta bir kırılmanın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü Platon'dan Kant'a gelene kadarki söylem bir dönemi, Kant'tan ilerisi de bir başka dönemi ifade etmektedir. Kant'ın eşliğinde bulunduğu bu kırılma, tarihin süreksizliğine dair bir örnektir. Ayrıca Foucault'nun Kant'tan önceki dönemin kendi içinde ayrı, Kant'ın döneminin kendi içinde ayrı irdelenmesi düşüncesi, tarihin yatay bir çizgi olarak komple ele alınmasından ziyade bu iki parçanın birbirinden ayrı olarak derinlemesine incelenmesi gerekliliğini ortaya koyar.

Süreksizlik Foucault'ya göre bir şeyi kesintiye uğratan ya da bir şeye son veren bir anlama sahip olsa bile, yeni bir başlangıcı gösteren yapıdadır. Dolayısıyla yeni bir şeylerin meydana getirilebileceği ana işaret etmesi bakımından olumlu bir anlam arz etmektedir. Bu bağlamda tarihin süreksizlik içeren yapısını olumlu olarak kabul etmekle birlikte, onun düz bir çizgi olarak incelenmesinden ziyade her kopuşun kendi içinde derinlemesine irdelenmesini de olumlu olarak kabul etmiş oluruz. Bununla birlikte, Foucault'nun “hakikatin kaynağına ulaşmak için tarihsel olguların geçmişe uzanan izlerini sürmek yerine, onların içinde bulunulan zamandaki konumlarını derinlemesine incelemeyi tercih ettiği, böylelikle de Modern-öncesi dönemin süreklilik temeline dayanan gelenekçi tarih anlayışının dışına çıktığı”nı görmekteyiz. (Urhan 2010: 92) Buradan çıkarılacak sonuç, Foucault'nun bu tercihi hakikatin kaynağına ulaşma çabası yattığına ilişkin olacaktır ki, bu bağlamda o ilk olarak epistemenin tanımını etraflıca yapmış, onu her dönemin kendine özgü yapısıyla çerçevelemiştir. Dahası epistemik kırılmaların meydana gelişini de tarihte süreklilik olamayacağı düşüncesiyle destekleyerek, kırılmaların olağan olduğunu belirtmiş, bunun sonucunda da tarihte süreksizlik özelliğinin bulunduğu düşüncesini kırılmalarla destekleyerek hakikate ancak böyle bir tarihsel yapı içerisinde yapılacak derinlemesine arkeolojik kazılarla ulaşılacağı sonucuna varmıştır.

Süreksizliği daha iyi kavrayabilmek için Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler* eserindeki meşhur Don Quichotte (Don Kişot) örneğine de değinmek gerekir. Cervantes'in bir roman karakteri olması bakımından, aslında Don Quichotte'un bütün varlığı “dil, metin, basılı kağıt, daha önceden yazılmış öyküler”dir. (Foucault 2015: 83) Dolayısıyla Don Quichotte, kelimeler aracılığıyla var olmuştur ve içinde bulunduğu kitap onun her türlü macera, karar ve eylemi hakkında bir tür danışması gereken şeydir. Çünkü kitap sayesinde var olmuştur. Ancak onun asıl amacı, açığa çıkardığı bütün şeylere benzer bir varlık olmaktır. Yani diğer bir deyişle artık o, “anlatının içeriksiz işaretlerini hakikatle doldurmak zorunda” olan bir kahramandır. Dolayısıyla o, bu yolu bir nevi “benzerlikler arayışı” amacıyla yürümektedir. (Foucault 2015: 84-85) Dahası Foucault'ya göre Don Quichotte, Rönesans dünyasının negatif durumunu temsil eden bir özelliktedir. Bu dönemde “yazı dünyanın nesri olmaktan çıkmıştır; benzerlikler ve işaretler eski antlaşmalarını bozmuşlardır; benzerlikler yanıltmaktadır. ...ciltlerin sararmış sayfalarına konulmuş olan dilin işaretleri, artık, değer olarak

temsil ettiklerinin zayıf anlatısından başka bir şeye sahip değillerdir. Yazı ve şeyler artık birbirlerine benzememektedir.” (Foucault 2015: 86) Bu bağlamda Foucault, Don Quichotte’u modern eserlerin ilki olarak görmekte ve bu yüzden onu bu kadar önemsemektedir. Foucault bu önemi şöyle dile getirir:

...çünkü burada özdeşliklerin ve farklılıkların gaddar kanıtının, işaretler ve benzerliklerin sonsuzuyla oynandığı görülmektedir; çünkü dil burada şeylerle olan eski akrabalığını bozarak; dobra varlığı içinde, ancak edebiyat haline geldikten sonra yeniden görülebileceği şu yalnız hükümranlığın içine girmiştir; çünkü benzerlik burada, onun için akıl bozukluğu ve hayal gücününki olan bir çağa girmektedir. Benzerlik ile işaretler arasındaki bağ bir kez çözüldükten sonra...batı kültürünün yol açtığı esaslı bir kopuş nedeniyle, burada artık benzerlikler değil de, kimlikler ve farklılıklar söz konusu olacaktır. (Foucault 2015: 87-89)

Bu çerçevede Foucault Don Quichotte’u, ilk olarak epistemik kopuşlar neticesinde meydana gelen tarihin süreksizliğine dair eski dönemin temsil ve benzerlikler üzerinden bir söylem geliştiren biri, daha sonrasında gelen yeni dönemde ise bu epistemenin yıkıldığını ilan eden bir haberci gibi görmektedir.

Sonuç

Her düşünürün ele aldığı bir konu hakkında cesurca davranıp “bu böyle olmalıdır” diyerek ortaya attığı tezler nasıl ki ses getirdiyse ve incelenmeye değer bulunduysa, Foucault’nun da tarih ve bilgi hakkında yaptığı yorumlar, alana farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu bağlamda onun ortaya attığı fikirler; tarihin sürekli mi yoksa süreksiz mi olması gerekir probleminin, epistemenin oluşumunun ve epistemik kopuşların nasıl olacağını ve bunların tarihin süreksizliğiyle nasıl bağdaşabileceğinin ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu sayede; hem bilim felsefesinde hem de tarihin sorgulanarak incelenmesinde Foucault’nun etkisi “episteme ve süreksizlik” çerçevesi altında muazzam olmakla birlikte, her iki alana da yeni bir perspektif getirmiştir. Sonuç olarak episteme ve süreksizlik ilişkisi irdelenmeye değer bir konu olarak varlığını sürdürecektir.

KAYNAKLAR

- FOUCAULT, Michel (2011) *Bilginin Arkeolojisi*, Çev. Veli Urhan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2015) *Kelimeler ve Şeyler*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara, İmge Kitabevi.
- URHAN, Veli (2010) *Foucault*, İstanbul, Say Yayınları.
- URHAN, Veli (2013) *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, İstanbul, Say Yayınları.